

Juryrapport

Voor de Dr Elly Jafféprijs heeft de jury in de loop van 2024 een veertigtal vertalingen bekeken, verschenen in de periode 2021-2023.

De jury was verheugd over de hoge kwaliteit van de Franse vertalingen in het Nederlands. Te midden van deze hoge kwaliteit tekende zich een kopgroep af van vertalingen waarvan de oorspronkelijke taal zo zorgvuldig was omgezet dat een lezer die deze teksten voor het eerst te zien krijgt, onmogelijk zou kunnen weten dat ze oorspronkelijk in een andere taal zijn geschreven. Te midden van deze kopgroep tekende zich één vertaler af die in dit opzicht een volkomen consistentie liet zien, en daarnaast een onmiskenbare liefde voor het vak, een nieuwsgierigheid en een ambassadeurschap voor de wereldliteratuur in het algemeen en de Franse in het bijzonder. We hebben het natuurlijk over Kiki Coumans.

Over de positie van de vertaler is natuurlijk al heel veel gezegd, heel veel geschreven. De vertaler is een cruciale schakel in het openen van nieuwe werelden en het faciliteren van broederschap, en voor die rol mag best nog meer waardering komen. Toen de jury de diverse uitgeverijen aanschreef met het verzoek om voor deze vertaalprijs een overzicht van recent verschenen vertalingen uit het Frans op te sturen, voldeden sommige uitgeverijen aan dit verzoek met een lijst van titels plus auteurs... dus zonder de vertalers te vermelden!

Enerzijds kun je dit natuurlijk afdoen als een slordigheidje. Anderzijds is dit tekenend voor de ondergeschikte rol van de vertaler. Hoewel er de laatste jaren gelukkig weer meer aandacht komt voor deze rol – we hebben het nu niet per se over de handvol ‘stervertalers’ die de media wél weet te vinden, maar over de vele literair vertalers die zich dag in, dag uit buigen over de mooiste teksten uit de wereldliteratuur om ze te ontsluiten voor de Nederlandstalige lezer – blijft de essentiële rol van de vertaler vaak onderbelicht in de productieketen van het Nederlandstalige boek. Hierin is gelukkig een kentering zichtbaar: in de kwaliteitspers is het de laatste jaren eerder regel dan uitzondering om de naam van de vertaler te vermelden, en ook zijn steeds meer – maar nog niet alle – uitgevers bereid de vertalers op het omslag te vermelden.

Aan de andere kant ligt hier ook een rol voor de vertaler zelf: bij het zoeken naar achtergrondinformatie over de vertalers viel het ons op dat er nog steeds veel zijn die niet of nauwelijks aan promotie doen. Terwijl: een website is zo opgetuigd. Een profiel in de vertalersdatabase van het ELV ook. Als jury willen we de vertaler aanmoedigen om zich te laten zien.

In de maatschappij, in de wereld van het boek, mag de vertaler dus best zichtbaarder worden. Dat neemt natuurlijk niet weg dat een goede vertaler *in de tekst* onzichtbaar is. De uitstekende vertaler die Kiki Coumans is, vertaalt een Franse tekst van Marcel Proust met als resultaat een Nederlandse tekst van Proust. Een Franse roman van Natalie Sarraute wordt een Nederlandse roman van Sarraute. Ja, dat kun je onzichtbaarheid noemen – maar die onzichtbaarheid mag zeker niet verward worden met afwezigheid. *Imitation is the sincerest form of flattery*, en een goede imitatie vergt geduld, kennis en vakmanschap. Wie een Nederlandse tekst van Proust

wil neerzetten moet precies weten wat de kenmerken zijn van een Proustiaanse tekst. Juist deze achtergrondkennis, deze verdieping in de oorsprong van een tekst, in de werelden waarin het vertelde zich afspeelt en ook die waaruit de verteller afkomstig is, maakt het verschil tussen een goede en een uitstekende vertaling. Hoe taalvirtuoos je ook bent: als je niet weet wát je moet overbrengen, kún je het niet overbrengen. Dat deze winnaar van de Dr Elly Jafféprijs zich in de achtergronden verdiept, blijkt uit de goed onderbouwde voor- en nawoorden die ze bij veel van haar vertalingen schrijft en – in het geval van oudere teksten – uit het archiefonderzoek dat ze aan die teksten ten grondslag legt. Wie achter de schermen kijkt, ziet dat haar schijnbaar moeiteloze hantering van de Nederlandse taal stoelt op gedegen handwerk. Dit levert niet alleen bijzondere vertalingen op, maar biedt de lezer ook een houvast om tijd en afstand te overbruggen en het aangeboden werk zo goed mogelijk te begrijpen.

De Dr Elly Jafféprijs is een oeuvreprijs; we hebben dan ook gekeken naar het oeuvre van deze winnaar en zij is onmiskenbaar productief gebleken. Maar bij vertalen zit het hem natuurlijk niet in de snelheid maar in de kwaliteit. Naast een fatsoenlijke beloning voor haar of zijn arbeid, zichtbaarheid en gepaste vermelding hebben vertalers ook en vooral tijd nodig. De kritieke toestand waarin een vertaler zich vaak bevindt, wordt misschien nog wel het meest bepaald door tijdsdruk, en tijdsdruk wordt bepaald door productiedrang in de commerciële wereld van het uitgeven. Sally Rooney's nieuwste boek kwam tegelijkertijd uit in het Nederlands en in het Engels, om maar een voorbeeld te noemen. En wat gaat er aan kwaliteit verloren als de tijd niet wordt gegeven?

Een vertaler als Kiki Coumans wil de tijd nemen; haar vertaling, zoals vele vertalingen, worden voorafgegaan door onderzoek en verdieping, niet alleen naar de taal, maar ook naar de taalcultuur waarin de auteur zich bewoog. De taal van de tijdsgeschiedenis, van haar of zijn denken, doen en laten.

[We gaan ons nu niet wagen aan een opsomming van mooie vertaaltvonden, gouden grepen, onverwachte kruisverbanden die Coumans in haar vertalingen heeft gelegd. Dat zou een miskening van het werk van de vertaler zijn. Een goede vertaler weet de geest van het werk, de stijl, de boodschap van de auteur te handhaven, waar nodig te verduidelijken voor een lezer in een andere taal of een andere tijd, en gebruikt daarvoor alle middelen die zij tot haar beschikking heeft – dat laat zich niet beperken tot een lijstje mooie vondsten.]

Zaken raken niet verloren in vertaling, maar worden juist gevonden. We denken misschien wel het Frans van Duras of Proust te kunnen begrijpen, maar voelen we ook wat er bedoeld is? Hetzelfde geldt evengoed voor de vele Engelse boeken die nu de schappen van de boekwinkel vullen. We denken iets te begrijpen, maar zonder dat we het vertalen, in ons hoofd, online, met een woordenboek, gevoelsmatig, intuïtief, missen we de niet te evenaren volledigheid van het lezen van een uitstekende vertaling. Dingen gaan vaker verloren niet *door* de vertaling, maar door het niet vertalen, of sterker nog, slecht vertalen.

De Dr Elly Jafféprijs is vooral bedoeld als aanmoediging, als beloning en om aan lezers en vooral aan uitgevers te laten zien dat een vertaler de gouden greep in handen heeft om de lezers' harten en zielen te bereiken. Als je echt denkt dat je het

origineel beter vindt, dan kun je altijd *alsnog* het origineel lezen of erbij pakken. Maar vier de taal die je wordt voorgeschoteld door vakmensen, die je zingt onder de douche, of droomt of denkt, waarin je je kinderen voorleest, waarmee je voor de klas staat, of achter de bar. Die taal is van jou. Kiki Coumans geeft jou je taal terug zonder die van de oorspronkelijke auteur verloren te laten gaan, zonder nuances verloren te laten gaan doordat ze onvertaald en onbegrepen blijven.

Vier de taal, vier de vertaler. We vieren bij deze Kiki Coumans als ontvanger van de Dr Elly Jafféprijs.

De jury:

Grâce Ndjako

Elte Rauch

Manik Sarkar